

МАТЕРІАЛИ ДО «ІСТОРИКО-ЕТИМОЛОГІЧНОГО СЛОВНИКА НАЗВ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ»

У статті представлено фрагмент «Історико-етимологічного словника назв населених пунктів Миколаївської області». Кожна словникова стаття містить інформацію про обставини виникнення поселення, що має важливе значення для з'ясування походження його назви. Також розглянуто словотвір та відновлено мотиви номінації назв населених пунктів Миколаївської області.

Ключові слова: ойконім, історія, етимологія.

Ірина Єфименко. МАТЕРИАЛЫ К «ИСТОРИКО-ЭТИМОЛОГИЧЕСКОМУ СЛОВАРЮ НАЗВАНИЙ НАСЕЛЕННЫХ ПУНКТОВ НИКОЛАЕВСКОЙ ОБЛАСТИ»

В статье представлен фрагмент «Историко-этимологического словаря названий населенных пунктов Николаевской области». Каждая словарная статья содержит информацию об обстоятельствах возникновения населенного пункта, имеющую важное значение для выяснения происхождения его названия. Также рассмотрено словообразование и восстановлены мотивы номинации названий населенных пунктов Николаевской области.

Ключевые слова: ойконим, история, этимология.

Iryna Yefymenko. MATERIALS TO THE «HISTORICAL AND ETYMOLOGICAL DICTIONARY OF THE MYKOLAIV REGION SETTLEMENTS NAMES»

In the article materials to "The historical and etymological dictionary of the Mykolaiv region settlements names" are represented. Each article of the dictionary contains information of the settlement foundation circumstances (which have an importance to the revealing of the oiconym origin). Oiconyms word-building is examined and Mykolaiv region settlements names nominations motives are revealed as well.

Keywords: oiconym, history, etymology.

Територія сучасної Миколаївської області, як і все Північне Надчорномор'я, ще з найдавніших часів була місцем поселення носіїв різних мов і наріч, особливості яких відбилися в первісних назвах поселень і частково або повністю збережені в сучасних офіційних назвах населених пунктів [10, с. 3]. Тому безсумнівно актуальним на сьогодні є комплексне дослідження ойконімікону зазначеного регіону, зокрема етапів його становлення в хронологічному аспекті, що тісно пов'язані з процесами заселення теренів Миколаївської області в історичній ретроспективі.

У пропонованій науковій розвідці представлено фрагмент укладеного нами історико-етимологічного словника ойконімів Миколаївщини, у процесі роботи над яким було залучено максимум доступних історичних, географічних, статистичних та ін. джерел, що сприяло забезпеченню повноти інформації при етимологізації кожного ойконіма. Наша мета – простежити історію кожної назви (від перших згадок в історичних джерелах до сьогодення) та подати етимологічний коментар до кожного ойконіма, тобто його походження.

Акмечетські Ставки – с. Дмн. Засноване в 1900 р. під назвою *Пасіка* [22]. У документальних джерелах простежується в 1946 р. як хутір *Пасіка* Дмн. Мк. [17, с. 377]; у 1987 р. як село *Акмечетські Ставки* Дмн. Мк. [18, с. 196]. Сучасний ойконім – відергонімне утворення, пов'язане з однойменним радгоспом «*Акмечетські Ставки*» [6, с. 60]. Назва останнього, своєю чергою, мотивована розташуванням на ставках, які раніше належали до с. *Акмечетка* (нині *Прибужжя* Дмн. Мк.) [11, с. 81–82]. Первісна назва поселення – форма Род. належності від антропоніма *Пасік*, пор. сучасне укр. прізвище *Пасік* [12, с. 625].

Баловне – с. НО. Засноване наприкінці XVII ст. запорозьким козаком Яцьком *Баловним* [9, с. 610]. Згадується в писемних пам'ятках під 1859 р. як село «*Баловное (Яцкое)*» Херсонського

пов. та губ. [19, с. 13]. Ойконім – відантропонімне утворення, пов'язане з прізвиськом (або прізвиськом) *Баловний* на честь засновника поселення [10, с. 21]. Стара (паралельна) назва мотивована іменем засновника поселення.

Великосербулівка – с. Єлн. Виникло в I пол. XIX ст. як молдавське поселення *Сербуловка*, пор., в історичних джерелах під 1859 р. село «*Сербуловка*» Єлисаветградського пов. Херсонської губ. [19, с. 95]. Після того, як у 1868 р. переселенцями із *Сербулівки* було засноване поселення *Мале Сербулівське*, почала використовуватися двокомпонентна назва *Велика Сербулівка* [10, с. 40]. Пор., зокрема, згадуване в документах під 1896 р. село «*Сербуловка (Большая Сербуловка)*» Єлисаветградського пов. Херсонської губ. [14, с. 224]; під 1946 р. село *Велико-Сербулівка* Єлн. Мк. [АТПУ-1946, с. 358]. Пізніше ойконім було стягнуто в однослівну складну назву [10, с. 40]. Перший компонент сучасної назви – *Велик(о)-* (< прикметника *великий*) – виконує диференційну функцію. Другий – *Сербулівка* – дериват на *-івк(а)* від прізвиська першопоселенця *Сербула* [10, с. 40], пор. сучасне молд. прізвисько *Сербул* [15, с. 265].

Галицино́ве – с. Втв.*. Засноване на початку XIX ст. на «пустоши бригадира князя Сергея *Голицина*» [10, с. 5]. У писемних пам'ятках простежується від II пол. XIX ст., пор., зокрема, під 1859 р. «деревня *Голицыновка*» Херсонського пов. та губ. [19, с. 12]; під 1896 р. «деревня *Галициновка*» Херсонського пов. та губ. [14, с. 423]; під 1946 р. село *Галицинове* Жвт. Мк. [17, с. 359]. Ойконім – похідний на *-ов(е)* від фонетично трансформованої форми прізвиська *Голицин* – на честь власника поселення.

Єла́нець – смт. райцентр. Засноване на р. Гнилий Єланець у 80-х рр. XVIII ст. козаками з Полтавщини й Київщини та селянами з Курської й Воронежської губерній [9, с. 411; 6, с. 61]. Згадується в історичних документах під 1859 р. як село «*Еланець (Ново-Московка)* ... при рч. *Гниломь Еланцъ*» Херсонського пов. та губ. [19, с. 83]. Сучасний ойконім – форма з еліпсисом першого компонента від гідроніма *Гнилий Єла́нець* (сучасний *Гнилий Яла́нець*) – р., л. Пд. Бугу [13, с. 142]. Стара (паралельна) назва – *Ново-Московка* – від назви розміщеної в поселенні *Новомосковської* військової частини [10, с. 72].

Інгу́лка – с. Бшт. Засноване в 1802 р. переселенцями з Болгарії [9, с. 172]. У писемних пам'ятках фіксується під 1859 р. як село «*Ингулка (Малая Болгарка)* ... при рч. *Ингуль*» Херсонського пов. та губ. [19, с. 12]. Сучасний ойконім – суфіксальне похідне від гідроніма *Ингу́л* – р., л. Пд. Бугу [13, с. 222]. Стара (паралельна) назва – складна, перший компонент якої виконує диференційну функцію, а другий – похідний з суф. *-к(а)*- від хороніма *Болгарія* або етноніма *болгари*.

Кобле́ве – с. Брз. Виникло на поч. XVII ст. на землях генерал-майора Х. О. Кобле поряд із раніше заснованим поселенням *Троїцьким*. У 1850-х рр. обидва поселення злилися, після чого їхні назви стали вживатися паралельно [11, с. 102]. Пор., зокрема, згадуване в писемних джерелах під 1859 р. містечко «*Большое Коблево (Троицкое)*» Одеського пов. Херсонської губ. [19, с. 135]; під 1896 р. село «*Троицкое (Коблево, Тилигуль)*» Одеського пов. Херсонської губ. [14, с. 343]. Стара (паралельна) назва – *Троїцьке* – перенесена від назви суміжного поселення [11, с. 102]. Стара (паралельна) назва – *Тилигул* – пов'язна з назвою Тилигульського лиману на узбережжі Чорного моря. Сучасний ойконім – відантропонімне похідне, утворене додаванням суф. *-ев(е)* до прізвиська *Кобле* на честь генерал-майора Х.О. Кобле, якому Катерина II подарувала землі на лівому березі Тилигульського лиману за успішне завершення Турецької кампанії [11, с. 102].

Малодворя́нка – с. Єлн. Засноване в перші роки XIX ст. під назвою *Дворянське*. Із часом починає використовуватися назва *Мала Дворянка* [10, с. 118]. Згадується в історичних документах під 1896 р. як «деревня *Малая Дворянка*» Єлисаветградського пов. Херсонської губ. [14, с. 264]. Пізніше відбулося стягнення ойконіма. Стару назву можна пояснювати двома способами, як: 1) відгідронімне утворення, пор. щодо семантичної аналогії гідронім *Дворянська* – балка в бас. Дніпра [13, с. 165]; 2) відапелятивне утворення, мотивоване прикметником *дворянський*, *-е*. Сучасний ойконім – складний, утворений поєднанням диференційного

* До 2016 р. – Жовтневий.

прикметникового компонента *Мало-* та іменникового – *дворянка*, словотвірно співвідносного зі старою назвою поселення.

Новá Одéса – місто, райцентр. Утворене в 1776 р. на місці *Федорівської* слободи, заснованої козаками Херсонського пікінерського полку. Сформований у 1803 р. полк Бузької уланської дивізії, який містився у *Федорівці*, від 1832 р. став називатися *Одеським*, а населений пункт – *Новою Одесою* [10, с. 135]. Останній простежується в історичних документах під 1859 р. як містечко «*Новая Одеса (Федоровка)*» Херсонського пов. та губ. [19, с. 13]. Стара (паралельна) назва – відантропонімне утворення на *-івк(а)* від чоловічого особового імені *Федір* – на честь одного з козаків Херсонського пікінерського полку – *Федора Осадчого*. Сучасний ойконім – складений, перший компонент якого – диференційний прикметник *Нова* (< *новий*), а другий – пов'язаний з назвою *Одеської* уланської дивізії [10, с. 134].

Оча́ків – місто, райцентр. Засноване в 1492 р. на місці литовської фортеці *Дашів*, зруйнованої кримськими татарами. Споруджена замість неї фортеця отримала назву *Кара-Кермен* (або *Узу-Кале*). Приблизно в XVII ст. її було добудовано турками й перейменовано на *Ачи-Кале* [9, с. 615]. У писемних джерелах простежується від кінця XVII ст., пор., напр., під 1658 р. «въ *Очаковѣ*» [1, XV, с. 214]; під 1693 р. «до *Ачакова*» [20, I, с. 483]; під 1734 р. «*Очаковъ*» [2, 1, с. 61]; під 1859 р. заштатне місто «*Очаковъ*» Одеського пов. Херсонської губ. [19, с. 4]. Ойконім – слов'янська адаптація (або трансформація) турецької назви *Ачи-Кале*, що утворилася додаванням слов'янського посесивного суф. *-ов* до тюркської основи *Очак* < *Ачак* < *Ачи-Кале* < тур. *Açi-kale < тюрк. *açiq* 'відкритий' + *qala* 'фортеця' [3, сс. 109, 183] й позначає фортецю біля виходу у відкрите море [9, с. 615; 21, с. 265].

Пару́тине – с. Очк. Засноване в 1789 р. на Парутинській балці козаками-некрасівцями – членами релігійної секти пилипонів, яких переселив їх керівник Парута із села Чобручі на Дністрі* [11, с. 122; 9, с. 641]. У 1792 р. ці землі було подаровано графу І. Безбородьку, який поселив тут селян із Чернігівщини та інших місцевостей України [9, с. 641]. В історичних документах згадується під 1859 р. як містечко «*Порутино (Ильинское)*» Одеського пов. Херсонської губ. [19, с. 138]. Ойконім *Парутине* – похідне на *-ин(е)* від прізвища *Парута* на честь засновника поселення, пор. сучасне молд. прізвище *Пару́та* [7, с. 96]. Стара (паралельна) назва – *Ільїнське* – похідне на *-ськ-* від посесива *Ільїн(е)* на честь другого власника поселення *Іллі Безбородька*.

Ромáнова Ба́лка – с. Прв. Засноване в II пол. XVIII ст. селянами-втікачами з Правобережної України [9, с. 703]. Фіксується в писемних пам'ятках під 1859 р. як село «*Романова Балка ... при балкѣ Романовой*» Ананьївського пов. Херсонської губ. [19, с. 73]. Ойконім виник шляхом лексикалізації словосполучення: гідронім *Романова* (див. історичну фіксацію) + ГТ *балка* на означення яру, низини біля річки, старого русла річки тощо. За народними переказами, давним-давно в балці, у печері, жив самотній дід *Роман* [6, с. 77].

Сі́рове – с. Врд. Засноване в II пол. XVII ст. вихідцями з Молдавії та Польщі [9, с. 371; 11, с. 128]. Простежується в історичних документах під 1859 р. як село «*Сырово*» Ананьївського пов. Херсонської губ. [19, с. 73]. За місцевими переказами, мешканці поселення займалися виготовленням сирів [11, с. 128]. Ойконім пов'язують із молд. (заст.) *сі́ре* «цар, володар» [11, с. 128; 6, с. 83]. На наш погляд, може походити від незбереженого місцевого (мікро)топоніма / (мікро)гідроніма. Щодо семантичної аналогії пор., напр., гідронім *Сирова́* в бас. Дунаю [13, с. 502] ~ укр. *сировій* «сирий» [8, 5, с. 241].

Та́шине – с. Брз. Засноване в 1792 р. на місці давнього тюркського поселення на лівому березі Тилігульського лиману [11, с. 130]. Згадується в писемних джерелах під 1859 р. як село «*Ташино (Грибовка)*» Одеського пов. Херсонської губ. [19, с. 139]. Стара (паралельна) назва – *Грибівка* – відантропонімне утворення, пов'язане з прізвищем власника поселення *А. М. Грибовського* [10, с. 130]. Сучасна назва – *Ташине* – контамінована, утворена додаванням присвійного суф. *-ин(е)* до тюрк. *таш* (< *taş* 'камінь, камінний' [3, с. 214]). Можливо, так колись

* Нині на території незвіданої Придністровської Молдавської Республіки.

називалась балка (на місці давньої річки), у гирлі якої розташоване поселення [11, с. 130; 6, с. 60].

Чаусове – с. Прв. Засноване на поч. XVIII ст. [10, с. 219]. В історичних джерелах фіксується від кінця XIX ст., пор., під 1893 р. як село «*Чаусово Забугское*» Балтського пов. Подільської губ. [5, с. 539]; під 1901 р. як село «*Чаусова-Забугская ... на лѣвѣмъ ... берегу рѣки Буга*» Балтського пов. Вінницької єпархії [16, с. 120]. Історична назва – складена, перший компонент якої мотивовано антропонімом *Чаус* (пор., сучасне укр. прізвище *Чаус* [12, с. 910]) ~ укр. *чаус* «турецький придворний; посланець султана; збирач податків» [8, 6, 285], а другий – гідронімом *Буг* (пор., *Південний Буг* – р., вп. в Дніпровсько-Бузький лим. Чорн. моря) [13, с. 422]). Сучасна назва – усічена форма історичної назви поселення з поглинанням другого компонента.

Яструбінове – с. Взн. Засноване в 1801 р. генералом *Дерфіндорфом*. Пізніше стало власністю поміщика *Ястреба* й було перейменовано на *Ястребина* (*Ястребинова*) [4, с. 43; 11, с. 137]. Зокрема, в писемних пам'ятках під 1859 р. поселення фіксується як «деревня *Ястребинова* (*Ястребинка, Дерфинова*)» Ананьївського пов. Херсонської губ. [19, с. 74]. Стара (паралельна) назва – *Дерфінова* – похідне на *-ов(а)* від усіченого прізвища (*Дерфін-*) першого власника поселення [11, с. 137]. Пізніші назви – *Ястребина* (*Ястребинова*) – похідні на *-ин(а) / -ин(ов)а* від прізвища наступного власника поселення [11, с. 137]. Сучасна форма назви – *Яструбинове*, очевидно, наслідок українізації первісної російської форми ойконіма *Ястребинова*, що асоціювався з апелятивом рос. *ястреб* / укр. *яструб*.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собр. и изд. Археографическою комиссиею. – СПб.: В типографии Эдуарда Праца, 1892. – Т. XV. – X, 462 с.
2. Архів Коша Нової Запорозької Січі. Корпус документів / упоряд.: Л. З. Гісцова, Д. Л. Автономов та ін.]. – К.: без вид., 1998. – Т. 1 (1774–1775). – 695 с.
3. Бушаков В. А. Лексичний склад історичної топонімії Криму / В. А. Бушаков. – К., 2003. – 226 с.
4. Вознесенщина моя зоряна: історико-краєзнавчий нарис. До 80-річчя утворення району / [ред.-упор. А. М. Коцюбинський]. – Вознесенськ, 2003.
5. Гульдман В. Населенные места Подольской губернии. (Алфавитный перечень населенных пунктов губернии с указанием некоторых справочных о них сведениях) / В. Гульдман. – Каменец-Подольский: Типография Подольского губернского правления, 1893. – 636 с.
6. Кризь тисячоліття. Історія Миколаївщини в топонімах / О. Добровольский. – Миколаїв: Можливості Кіммерії, 1998. – 144 с.
7. Еремия А. Личные имена (краткий антропонимический справочник) / А. Еремия, М. Косничяну. – Кишинев: Карта молдовеняскэ, 1968. – 106 с.
8. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / [за ред. О.С. Мельничука]. – К.: Наукова думка, 1982–2012. – Т. 1–6.
9. Історія міст і сіл УРСР. Миколаївська область / [гол. ред. кол. П. Т. Тронько]. – К.: Гол. ред. УРЕ, 1971. – 771 с.
10. Лобода В. В. Топонімія Дніпро-Бузького межиріччя / В. В. Лобода. – К.: Вища школа, 1976. – 231 с.
11. Лобода В. В. Назви населених пунктів Правобужжя / В. О. Горпинич, В. В. Лобода, Л. Т. Масенко // Власні назви і відтопонімні утворення Інгулу-Бузького межиріччя / [відп. ред. В. О. Горпинич]. – К.: Наукова думка, 1977. – С. 76–137.
12. Новикова Ю. М. Практичний словозмінно-орфографічний словник прізвищ Центральної та Східної Донеччини / Ю. М. Новикова. – Донецьк: Вебер, 2007. – 995 с.
13. Словник гідронімів України / [ред. кол.: А. П. Непокупний, О. С. Стрижак, К. К. Цілуйко (голова ред. кол.)]. – К.: Наукова думка, 1979. – 780 с.
14. Список населенных мест Херсонской губернии и статистические данные о каждом поселении. Статистические данные о каждом поселении / [изд. Губернского статистического комитета]. – Херсон: Типография губернского управления, 1896. – 560 с.
15. Телефонний довідник абонентів автоматичної телефонної мережі м. Первомайська та Первомайського району Миколаївської області. – Тернопіль, 1999. – 369 с.

16. Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета. Вып. 9: Приходы и церкви Подольской епархии / [под ред. Е. Сецинского]. – Каменец-Подольский: Тип. С. П. Киржацкого, 1901. – Вып. 9. – XX, 1064 – 170 с.
17. Українська РСР: Адміністративно-територіальний поділ на 1 вересня 1946 р. – К.: Українське вид-во політ. літератури, 1947. – 1064 с.
18. Українська РСР: Адміністративно-територіальний устрій на 1 січня 1987 р. – К.: Гол. ред. УРЕ, 1987. – 504 с.
19. Херсонская губернія. Список населенных мест по сведениям 1859 года / [изд. Центральным статистическим комитетом Министерства Внутренних дел; обработан ред. Ф. Майковым]. – Спб.: В типографии Карла Вульфа, 1868. – 190 с.
20. Эварницкий Д.И. Источники для истории запорожских казаков / Эварницкий Д.И. – Владимир: Типо-Литография губернского правления, 1908. – Т. I–II.
21. Янко М. П. Топонімічний словник України / М. П. Янко. – К.: Знання, 1998. – 432 с.
22. Акмечетские Ставки [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://ru.wikipedia.org/wiki/Акмечетские_Ставки.

СКОРОЧЕННЯ НАЗВ РАЙОНІВ

Брз. – Березанський
Бшт. – Баштанський
Взн. – Вознесенський
Врд. – Владіївський
Втв. – Вітовський
Дмн. – Доманівський
Єлн. – Єланецький
Жвт. – Жовтневий
НО – Новоодеський
Очк. – Очаківський
Прв. – Первомайський

Стаття надійшла до редакції 30.05.2017 р.